

УДК 811.111.81'42

РІЗНОАСПЕКТНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ІРОНІЇ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

Блинова І. А.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Статтю присвячено різноаспектному дослідженню іронії в парадигмі гуманітарного знання. Охарактеризовано її статус у суміжних наукових дисциплінах від античності до сьогодення. Обґрунтовано трактування терміна «іронія» в сучасному мовознавстві з акцентом на значущості цієї категорії для лінгвістичної поетики. Виокремлено рівні функціонування іронії в художньому тексті.

Ключові слова: іронія, комічне, глибинний рівень, художній текст, мовностилістичний засіб.

Blynova I. A. Various aspects in the irony study: from antiquity to modernity. The article deals with the investigation of the various aspects in the irony study within the humanitarian knowledge paradigm. Its status has been characterized in the related academic disciplines from antiquity to modernity. The interpretation of the term "irony" in modern linguistics with the emphasis on the significance of this category for linguistic poetics has been proved. Irony is viewed as a kind of comic category which is characterized by the use of words, phrases or sentences in the sense opposite to that expressed in it directly in order to make criticism and the appraisal characteristics of the object or the phenomenon of reality.

Modern prose, English in particular, is characterized by a specific comic modality that is a means of the author's position and estimation expressing. The content of the comic category is a set of its variants, among which irony plays an important role.

The levels of irony functioning in the belles-lettres text have been singled out. As the analysis shows, irony functions at the level of the text covert sense (implication), which is a generalized, not tied to separate speech components, content and is the product of numerous underlying meanings reflected in the speech material of the whole text.

The textual implementation of irony as a macrofigure (its usage in the broad context, in a certain textual unity) at the implication level takes place due to the totality of the language and stylistic means of its expression at certain speech levels – phonetic, graphical, morphological, lexical and semantic, phraseological, syntactical, etc.

Key words: irony, comic category, implication level, belles-lettres text, language and stylistic means.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Від Античності іронія як багатозначне поняття привертала увагу вітчизняних і зарубіжних учених. Через наявність безлічі підходів до її вивчення та аспектів розгляду іронія є досить різнобічним та неоднорідним феноменом, що і зумовлює актуальність цієї розвідки. На певні труднощі дослідження цього явища, спричинені, по-перше, неоднозначністю трактування вказаного терміна в сучасному різноманітті позначених іронією понять (саркастичних, трагічних, комічних, романтичних, сентиментальних тощо); по-друге, неспроможністю пояснити іронію як інтерпретувальну форму, вказує американський учений Девід С. Кауфер: "The study of irony is obstructed by a double edged hurdle. On the one hand there exists such a diversity of things to which the name of "irony" appropriately attaches (sarcastic, tragic, comic, romantic, sentimental, etc.) that one despairs of ever finding a unified core. On the other hand we are so adept at recognizing ironies in particular settings that we seldom take as problematic our inability to explain the concept uniformly across this diversity" [19, 451].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотепер різноаспектному вивченню іронії присвячено велику кількість філософсько-культурологічних [3; 13], естетичних [11; 18], психологічних [11], літературознавчих [7] і власне лінгвістичних досліджень [14; 1; 2; 5; 6; 8; 9; 10; 12; 17]. Існує навіть термін «іронологія» ("ironology"), уведений до ужитку

австралійським лінгвістом Д. К. Мюкке 1969 року [20, 3].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити різні аспекти вивчення іронії в парадигмі гуманітарного знання. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) охарактеризувати статус іронії в суміжних наукових дисциплінах від античності до сьогодення; 2) обґрунтувати трактування терміна «іронія» у сучасному мовознавстві з акцентом на значущості цієї категорії для лінгвістичної поетики; 3) виділити критерії класифікації іронії та її типи; 4) виокремити рівні функціонування іронії в художньому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософії іронію зазвичай розглядають як метод пізнання, пов'язаний із сумнівом, скепсисом і запереченням догм. Уперше термін «іронія» з'являється в грецькій літературі V ст. до н. е. і спочатку означає обман, знущальне удавання з метою висміяти кого-небудь, проте згодом набуває більш змістовного і широкого значення. Це поняття існує в різних історико-філософських контекстах (від Сократа, Аристотеля і до постмодернізму): в античності провідного значення набула трагічна іронія, у добу Відродження – насмішкова, у романтиків та їх послідовників – песимістична та нігілістична [15, 37–42].

Перші спроби пояснити іронію знаходимо ще в античних авторів – Платона, Аристотеля, Цице-

рона та інших. Відомі філософи трактували іронію як філософський спосіб сумніву і одночасно *знаходження істини і моральних цінностей* (Сократ); *різновид сміху*, протиставлений блаженству (Аристотель); частину мистецтва оратора, коли жартують серйозно (Цицерон); *форму діалектичного мислення*, що відображає протиріччя історичного процесу (Г.-Ф. Гегель); *спосіб вираження розчарування і цинізму* (Ф. Ніцше); *форму тотального заперечення* (екзистенціалісти, постмодерністи) [11, 5]. На сьогодні найбільш вивченими в межах філософії є, за спостереженнями С. М. Гейко, такі аспекти іронії, як-от: історичний, функціональний у сенсі домінанти художнього напрямку, а також досліджено роль іронії в художньому методі, у структурі комічного, вивчено ціннісний та психологічний аспекти іронії [3, 56].

Як різновид категорії комічного іронію традиційно розглядають в *літературознавстві* та *естетиці*. У своїй монографії літературознавець С. А. Комаров зазначає: виступаючи однією з форм «емоційної критики», вона завжди передбачає іноказання – за позитивною оцінкою в іронічному висловлюванні криється гостра насмішка [7, 30]. Тому іронія має подвійний сенс: прямий, буквальный і прихований, зворотний. Чим глибше приховане її справжнє значення, тим більш уїдливою постає іронія. Двоїстість як обов'язкова властивість іронії дефініційовано в сучасній науці як «...віддзеркалення асиметрії між формою і змістом або як випадок неповного покриття плану змісту планом вираження» [4, 11].

Іронію трактують в науці і як естетично-моральну категорію. Цим поняттям позначається емоційно-ціннісне ставлення – воно «характеризується триплановою структурою при відносній рівноцінності цих планів, амбівалентністю, можливістю двобічної спрямованості і особливим характером вираження» [11, 15]. Погоджуємося з думкою дослідниці С. І. Походні, що «недооцінка іронії як художньої форми критичного освоєння дійсності бере свій початок у невизначеному статусі іронії передусім у системі естетичної категорії комічного» [12, 4].

Теоретичне вивчення іронії в *мовознавстві* пов'язане з розглядом її як стилістичної категорії, що функціонує в межах художнього тексту. Лінгвістичний аспект вивчення іронії продовжує започатковану в суміжних науках традицію різномаспектного її опису. Іронію вивчають з традиційного/логіко-семантичного, прагматичного та когнітивно-гносеологічного підходів. Наразі з'являються нові інтерпретації іронії в руслі аргументативно-поліфонічної теорії О. Дюкро, теорії вербальних інтеракцій К. Кербрат-Ореккіоні, теорії «іронічного відлуння» Д. Спербера та Д. Уілсона, семантичного підходу Г. Вайнріха та Г. Льофлера, прагматичної теорії М. Флудернік, теорії кооперації Г. П. Грайса тощо [16, 1].

Отже, з XIX ст. до сьогодні цей феномен особливо активно розробляється в аспектах його інтерпретації й вивчення як: 1) тропу, стилістичної фігури, явища вторинної номінації, виду мовної маніпуляції, стилістичного прийому (у працях Б. А. Гомлешко, М. Є. Лазаревої, О. П. Єрмакової, Н. К. Саліхова,

О. О. Лаптевої, І. Р. Гальперіна, І. В. Арнольд, В. А. Кухаренко, Л. П. Єфімова, О. А. Ясінецької, М. Ю. Скребнєва, Л. І. Мацько, А. О. Щербіни, Т. О. Буйницької, К. Уельс); 2) різновиду категорії комічного / комічного засобу (у студіях М. М. Бахтіна, Ю. Б. Борева, Б. Дземідока, Д. Н. Шмельова, Р. Ескарпі, Ю. М. Лотмана, Г. В. Яновської, О. Я. Палкевич, Т. Ф. Лимаревої, О. Б. Шонь, М. О. Багдасарян, О. В. Ємельянової, О. М. Калити, Я. С. Бистрова, О. П. Єрмакової); 3) сукупного поєднання різновиду категорії комічного і тропу (у роботах Ю. М. Мухіної); 4) концептуальної категорії тексту / виду дискурсу / ідіостилю / художнього принципу побудови сучасних художніх творів (у роботах І. В. Циркунової, Р. А. Семківа, Ж. Є. Фомичевої, Ю. О. Гарюнової, А. М. Варинської, М. Ю. Орлова, Н. А. Ніколіної, Д. С. Кауфера, Б. Аллімана); 5) типу мовленнєвого акту або його компонента (у студіях Н. В. Ланчуковської, Т. П. Андрієнко, Г. Л. Прокоф'єва); 6) ментального лінгвокультурного утворення (у роботах О. О. Брюханової); 6) стилістичного ефекту, або колориту, стилетворчої риси, що є відображенням специфічної форми критичного, емоційного освоєння дійсності (у працях С. І. Походні, Р. Роргі, Ю. І. Білодід); 7) феномену культури (у роботах В. М. Півоева та інших науковців).

Водночас іронію визначають як категорію естетичну, моральну, комунікативну, семантичну, прагматичну, семантико-прагматичну, інтерпретувальну, етичну тощо. Усі ці погляди на природу іронії доводять її різнобарвність та багатофункціональність і не можуть протиставлятися.

Роботи зазначених науковців присвячені комплексному *аналізу* явища іронії у багатьох мовах: підвидів цього явища; її функцій (номінативної, характерологічної, емотивної, дескриптивної, композиційної, художньої, стилетворчої тощо); її рівнів (лексико-семантичного і смислового); місця іронії та її видів у логіко-семантичній типології форм комічного; засобів її репрезентації на різноманітних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному) та рівнях організації свідомості (на рівні організації мовлення, тезаурусному рівні, текстовому рівні, екстралінгвальному рівні). Дослідження здійснюються на матеріалі текстів, які мають різноманітну стильову і жанрову спрямованість, і представлені як мовою оригіналу, так і перекладу.

Наше розуміння іронії не відрізняється від традиційного, зокрема й того, що подане в словниках. Його можна сформулювати так: іронія – вид комічного, для якого характерним є вживання слова, словосполучення чи речення зі значенням, протилежним до того, що виражається в ньому безпосередньо з метою внесення критичності, оцінної характеристики предмета чи явища дійсності.

Для порівняння наведемо визначення поняття «іронія» в глумачних та енциклопедичних словниках: ІРОНІЯ – ж. грец. МОВЛЕННЯ, сенс або значення якого є протилежним буквальному змісту слів; глузлива похвала, схвалення, що виражає осуд; глум (тут і далі переклад наш. – І. Б.) [22, 46]; ІРОНІЯ – риторична фігура, в якій слова вживаються в

значенні, зворотному до буквального, з метою глузування / Тонка насмішка, прикрита серйозною формою вираження або зовні позитивною оцінкою [31]; ІРОНІЯ – 1) іносказання, що виражає насмішку або лукавство, коли слово або вислів знаходять в контексті мови значення, протилежне до буквального сенсу або таке, що заперечує його, ставить під сумнів; 2) вид комічного, в якому критичне ставлення до об'єкта висміювання має засуджувальний характер і виражається дещо завищено [28, 227]; ІРОНІЯ – тонка, прихована насмішка [25]; ІРОНІЯ – 1. Прихована насмішка; глузування, кепкування, глум. 2. Стилістичний засіб, коли слову або звороту надається протилежного значення з метою глузування. Іронія полягає в тому, що автор осміює негативні явища, говорячи про них в удавано позитивному тоні [30]; irony – the expression of one's meaning by using language that normally signifies the opposite, typically for humorous or emphatic effect; a state of affairs or an event that seems deliberately contrary to what one expects and is often amusing as a result; (also dramatic or tragic irony) a literary technique, originally used in Greek tragedy, by which the full significance of a character's words or actions are clear to the audience or reader although unknown to the character [32].

Із власне лінгвістичних словників процитуємо термінологічну енциклопедію «Сучасна лінгвістика» О. С. Селіванової, «Словарь лингвистических терминов» О. С. Ахманової, «Словник стилістики» ("A Dictionary of Stylistics") К. Уельс: Іронія – стилістична фігура, троп, що ґрунтується на вживанні слів і висловлень з протилежним стосовно буквального змісту, на приховуванні за удавано серйозними речами комічного, за позитивною оцінкою – негативного [27, 198]; Іронія – троп, що полягає у вживанні слова в сенсі зворотному до буквального з метою тонкої або прихованої насмішки, нарочито огорнену у форму позитивної характеристики або вихваляння [21]; Irony – (1) A FIGURE OF SPEECH or TROPE is found when the words actually used appear to contradict the sense actually required in the CONTEXT and presumably intended by the speaker; (2) Irony is not only verbal. Here the discrepancy or incongruity is between what appears, or is believed, to be the case and the real state of affairs [33, 224–225].

У книзі «Стилистический энциклопедический словарь русского языка» (2006 р.) під редакцією М. Н. Кожіної це поняття відсутнє [29].

І, нарешті, наведемо визначення іронії, що містяться в словниках / енциклопедіях нелінгвістичного характеру: ІРОНІЯ (іронічне) – 1) одна з найбільш уживаних в художній літературі фігур риторичних, яка складається із заперечення того, що удавано; 2) один з модусів художності; естетична модальність смислопородження, що діаметрально протилежна ідилії і складається з архітектонічного розмежування я-для-себе і я-для-іншого (у чому, власне, і полягає удавання) [26, 84]; ІРОНІЯ – 1) в стилістиці тонка насмішка, прикрита зовнішньою чемністю; 2) романтична іронія; 3) сагірична іронія [23, 125]; ІРОНІЯ – осміяння, що містить оцінку того, що висміюється; одна з форм заперечення [24, 315].

Як бачимо, терміну «іронія» притаманна багатозначність (стилістична фігура / троп / фігура мовлення, вид комічного, іносказання, прихована насмішка або поєднання вказаних трактувань), проте в більшості дефініцій актуалізовано протилежність смислу іронії до її буквального значення та насмішку як мету іронії, що є суттєвим фактом у межах нашого дослідження.

Зазначимо, що класифікацій типів іронії існує чимало. У своїй монографії О. М. Калита наводить широкий спектр критеріїв класифікації іронії і відповідних до них типів іронії, що наразі представлені в сучасних напрямках лінгвістики, психології, літературознавстві та естетиці (більш детально про це див. [6, 67–71]).

У лінгвістичному аспекті виокремлюються типи за різними ознаками: за формою вираження і за відношенням до змісту висловлювання (буквальному смислу), за ознакою словесного простору, який вона займає, за контекстом, за умовами і способами її реалізації, за її функціями в художньому тексті, за історичними періодами і, як наслідок, існує прихована і неприхована іронія; ситуативна й асоціативна; цитатна й нецитатна; вербальна й текстова; мовна й екстремовна; контекстуальна і текстоутворююча; сократична, романтична, постмодерна тощо; verbal (situational) / dramatic irony, local / extended irony. У нашому дослідженні з метою структурування матеріалу ми, услід за О. П. Єрмаковою, будемо базуватися на поділі іронії за ознакою словесного простору, який вона займає: на вербалізовану, тобто локалізовану в слові, та текстову, не обмежену словом чи словосполученням.

Сучасній прозі, серед усього англомовній, притаманна специфічна іронічна модальність, що є засобом вираження авторської позиції й оцінки. У багатьох літературознавчих дослідженнях домінує думка, що з огляду на складність проявів іронії її варто розглядати як художній принцип побудови постмодерних творів, сутність якого полягає в специфічному звучанні або тональності, яка проявляється в основній (домінантній) інтонації художнього тексту і реалізується за допомогою певних лінгвістичних прийомів.

Як доводять наші спостереження, іронія функціонує на рівні глибинного смислу тексту, що становить узагальнений, не прив'язаний до окремих мовленнєвих складових зміст і є витвором численних підтекстових смислів, відбитих у мовленнєвій тканині всього тексту. Як відомо, реалізуючи притаманну будь-якому художньому тексту естетичну функцію, одиниці різних рівнів, які формують прозову структуру, здатні нести естетичне навантаження різного ступеня, тому рівні мови і рівні прозового мовлення збігаються не в повному обсязі.

Текстова реалізація іронії як макрофігури (її вживання в широкому контексті, в певній текстовій єдності) на глибинному рівні відбувається за рахунок сукупності мовностилістичних засобів її вираження на певних мовленнєвих рівнях (фонетичному, графічному, морфологічному, словотвірному, лексико-семантичному, фразеологічному, синтаксичному, стилістичному, концептуалізуючому) або

їх перетині як у структурі авторської оповіді, так і в мовленні персонажів.

У ході дослідження доходимо **висновку**, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. увага до вивчення іронії та причин її використання значно зросла, що зумовлено появою нових наукових теорій, виникненням нових підходів до проблем критичного освоєння дійсності в літературознавстві, мовознавстві, філософії, естетиці. На сьогодні із проблем іронічного комізму маємо солідну теоретичну базу і власне лінгвістичних студій. Значущим з позицій лінгво-

поетики є дослідження використовуваної в художньому творі сукупності мовностилістичних засобів відбиття іронічного ефекту, за допомогою яких письменник забезпечує естетичний вплив, необхідний йому для втілення ідейно-художнього задуму.

Перспектива подальших розвідок полягає, як нам убачається, в детальному аналізі мовностилістичних засобів створення іронічного ефекту на різноманітних мовленнєвих рівнях при вивченні своєрідності творчого методу сучасних англійських письменників, чия поетика комбінується з комічним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варинська А. М. Засоби репрезентації авторської іронії у творах В. Винниченка / А. М. Варинська, О. Д. Тарасенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 2 (80). Філологічні науки. – С. 121–127.
2. Гарюнова Ю. О. Мовні засоби вираження іронії в кінокритичних текстах / Ю. О. Гарюнова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2011. – № 936. – Вип. 61. – С. 33–37.
3. Гейко С. М. Проблематика іронії в нігілістичних поглядах Ф. Ніцше / С. М. Гейко, Н. М. Девочкіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. – Вип. 53. – С. 56–60.
4. Гомлешко Б. А. Прагматические функции иронии в тексте / Б. А. Гомлешко // Вестник Адыгейского государственного университета. – Майкоп : АГУ. – 2008. – № 3. – С. 11–13.
5. Ермакова О. П. Ирония и ее роль в жизни языка / О. П. Ермакова. – М. : Флинта, 2017. – 202 с.
6. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : [монографія] / О. М. Калита. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 238 с.
7. Комаров С. А. Жанр фейлетону в російській радянській літературі 1920-х – початку 1930-х років : [монографічне видання] / С. А. Комаров. – Дніпропетровськ : Літограф, 2016. – 375 с.
8. Лазарева М. Е. Языковые средства выражения иронии на материале норвежских публицистических текстов : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Мария Евгеньевна Лазарева. – М., 2005. – 198 с.
9. Ланчуковська Н. В. Прагматичний аспект інтонації в реалізації іронії в англійському художньому тексті (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Ланчуковська. – Одеса, 2002. – 15 с.
10. Мухина Ю. Н. Средства репрезентации иронии в художественном тексте : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Юлия Николаевна Мухина. – Саратов, 2006. – 175 с.
11. Пивоев В. М. Ирония как эстетическая категория : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.04 «Философская антропология, философия культуры» / Василий Михайлович Пивоев. – Л. : ЛГУ, 1981. – 171 с.
12. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К. : Наук. думка, 1989. – 128 с.
13. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность / Ричард Рорти. – М. : Пирамида, 1996. – 281 с.
14. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 544 с.
15. Струць Р. Різновиди іронії / Р. Струць // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 4. Філологія. – К., 1998. – С. 37–42.
16. Циркунова І. В. Засоби відтворення іронії в українських перекладах сучасної іспанської прози : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / І. В. Циркунова. – К., 2016. – 19 с.
17. Яновська Г. В. Фреймова репрезентація іронії в пресі (на матеріалах української, російської, польської та англійської преси) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Г. В. Яновська. – Донецьк, 2006. – 18 с.
18. Allemann B. O ironii jako o kategorii literackiej / B. Allemann // Ironia. Slowo / obraz terytoria [M. Głowiński (Red.)]. – Gdańsk, 2002. – S. 17–41.
19. Kaufer David S. Irony, Interpretive Form, and the Theory of Meaning / S. David Kaufer // Poetics Today. – Vol. 4. – № 3. – Durham : Duke University Press, 1983. – PP. 451–464.
20. Muecke D. C. The Compass of Irony / D. C. Muecke. – Methuen : Methuen Publishing Ltd, 1969. – 276 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

21. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
22. Даль В. Ирония // Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1981–1982. – Т. 2. – С. 46.
23. Квятковский А. П. Поэтический словарь / А. П. Квятковский; науч. ред. И. Роднянская. – М. : Сов. Энцикл., 1966. – 376 с.
24. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина]. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 стб.
25. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. / [Российская академия наук. Ин-т русс. языка им. В. В. Виноградова]. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
26. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / под ред. Н. Д. Тмарченко. – М. : Изд-во Кулагиной, 2008. – 358 с.

27. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2006. – 716 с.
28. Сковородников А. П. Ирония // Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 840 с.
29. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожинной]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 696 с.
30. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/ironiya.
31. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Гос. ин-т «Сов. энцикл.»; ОГИЗ, 1935–1940. Т. 1. – 1562 стб. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov>.
32. Электронный словарь АBBYY LINGVO 12 Multilingual Edition [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lingvo.ru>.
33. Wales Katie. A Dictionary of Stylistics / Katie Wales. – London, N. Y. : Longman, 1990. – 504 p.